

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ – ІМПЕРАТИВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Акцентовано на розвитку інноваційно-технологічної цивілізації XXI ст. з урахуванням переорієнтації науково-технічного прогресу на створення нано-, біо-, інформаційно- та когнітивних технологій. Окреслено ключові позиції реалізації моделі інноваційного розвитку в Україні; систематизовано проблемні аспекти та перспективні напрями імпортозаміщення в окремих галузях національної економіки.

Обґрунтовано, що забезпечення високої інноваційності у реальному секторі, розвиток вітчизняних імпортозамінних виробництв є імперативами економічної безпеки держави.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, політика імпортозаміщення, економічна безпека держави.*

Постановка проблеми. Високий рівень імпортозалежності економіки України у поєднанні з невисокою конкурентоспроможністю більшості галузей створює перешкоди для інноваційного розвитку та спричиняє загрози економічній безпеці. Імпортозаміщення пов'язане з реалізацією моделі інноваційного розвитку та забезпечення сприятливих умов для залучення приватного капіталу в реальний сектор, проведення ефективної промислової політики, зорганізування якісного бізнес-середовища, зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності територій тощо.

Формування фінансово-інвестиційних стимулів до розширеного виробництва високотехнологічної продукції з високою часткою доданої вартості є пріоритетами політики імпортозаміщення. Водночас насичення вітчизняного ринку конкурентоспроможною продукцією є неодмінною умовою підвищення економічної стійкості держави, зменшення залежності від імпорту та прерогативою зміцнення економічної безпеки.

Стан дослідження. Значний внесок у розвиток інновацій здійснили зарубіжні та вітчизняні вчені: В. Гунін, П. Друкер, М. Крупка, Ю. Левченко, Р. Румельт, Б. Твіс, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, З. Юринець та ін.

Дослідженню теоретичних і практичних питань провадження політики імпортозаміщення присвячено науковій праці Т. Васильців, В. Гейця, Я. Жаліла, А. Мазаракі, Т. Мельник, О. Рудковського, В. Сіденка, М. Якубовського та ін.

Інституціональні аспекти державного регулювання імпортозаміщення в контексті реалізації завдань у сфері економічної безпеки держави викладено в публікаціях І. Бабець, Р. Лупака, А. Мокія, М. Цапа, С. Шевцова та ін.

Водночас об'єктивна потреба в подальшому дослідженні теоретико-методологічних і науково-прикладних аспектів управління інноваційними процесами та визначення напрямів розвитку імпортозаміщення в системі забезпечення економічних інтересів України визначають актуальність і своєчасність цієї розвідки.

Мета статті – поглиблення теоретичних положень і розроблення практичних рекомендацій щодо реалізації моделі інноваційного розвитку та стимулювання імпортозаміщення як імперативів економічної безпеки України.

Виклад основних положень. Глобалізація і прискорений науково-технічний розвиток посприяли ширшому розумінню інновацій, зокрема процесу створення і реалізації конкурентоспроможної технологічної переваги, або ж сутності людської діяльності та прояву унікальної здатності людини творчо втручатися у хід історії людства і наперед забезпечувати саморозвиток. Високи або глобальні технології, які в XXI ст. виявлятимуть прямиий і непрямий вплив на людину, економіку, соціум, починають пронизувати усі сфери соціально-економічного та культурного життя людства. Суспільство знань є основою для формування економіки знань або інноваційної економіки, а розум людини за допомогою інформаційних технологій повинен трансформуватися в інтегральний загальнолюдський інтелект. Інтегральна схема важливих підсистем формування інноваційно-технологічної цивілізації XXI ст. подана на рисунку.

Безперечно, перехід до стабільного економічного росту в Україні можливий за умови переорієнтації науково-технічного прогресу на створення нано-, біо-, інформаційно- та когнітивних технологій. Модернізація економіки на основі технологічного інноваційного оновлення стимулює інвестиції, викликає необхідне збільшення інвестиційних витрат. Саме з активізації інвестиційної діяльності у фазі депресії починаються процеси оновлення морально застарілого основного капіталу, а інвестиційний процес, перетворюючись на процес систематичної реалізації інновацій, впроваджує у виробничий процес найновіші досягнення науково-технічного прогресу.

Рис. Інтегральна схема важливих підсистем формування інноваційно-технологічної цивілізації XXI ст. [1, с. 318]

Фінансове забезпечення інноваційної діяльності як економіки, заснованої на знаннях, не може здійснюватися у відриві від таких складових, як загальна освіта населення, вища освіта та підготовка або перепідготовка фахівців високої кваліфікації для створення нових знань інноваційного характеру, тобто інноваційного продукту. Успішний розвиток інноваційної економіки можливий за умов відповідного збалансування обсягів фінансування освіти, науково-технічної та інноваційної діяльності, у сфері якої знаходять застосування створені нові знання.

Головними постулатами реалізації моделі інноваційного розвитку в Україні є:

- покращення інвестиційного клімату та створення сприятливих умов для формування в економіці так званих «довгих грошей» за допомогою розвитку системи інвестування пенсійних накопичень громадян, створення ефективної системи банківського обслуговування інвестиційного процесу;

– забезпечення стабільності фінансової системи шляхом оптимізації видатків державного бюджету та здійснення пенсійної реформи без посилення податкового тягаря. Податкова система повинна виконувати, окрім фіскальної, ще й стимулюючу роль, а держвидатки мають спрямовуватися на фінансування таких пріоритетних напрямів, як освіта та наука, охорона здоров'я та впровадження інновації. Належне фінансування соціальної сфери забезпечить розвиток та зростання якості людського капіталу. Не менш важливим напрямом державних видатків є видатки на розвиток інфраструктури, що, безумовно, створить сприятливі умови для залучення приватних інвестицій та розширення виробництва;

– започаткування та розвиток нового формату державно-приватного партнерства, який би забезпечував прозорість співпраці між державними структурами, бізнесом, профспілками і громадянським суспільством. Цьому сприятиме налагоджена система консультацій з бізнес-асоціаціями, активний розвиток мережі наукових і технологічних парків, бізнес-інкубаторів, системи консалтингових та інжинірингових фірм, венчурних фондів, орієнтованих винятково на сферу високих технологій. Українці важливо підтримувати ентузіастів винахідництва, активізувати роботу асоціації винахідників України, що сприятиме обміну інформацією, пошуку сприятливих умов використання винаходів у практичній діяльності, захищатиме інтереси винахідників у питаннях комерціалізації наукових ідей. Доцільно активізувати попит виробничого сектора на науково-технічні розробки та інноваційну діяльність через формування компонент інфраструктури, багаторівневого «портфеля замовлень», надання фінансових та організаційно-інформаційних преференцій з метою створення об'єктивних передумов для ефективного використання інтелектуального потенціалу;

– створення науково насичених вільних економічних зон із високим рівнем матеріального й інфраструктурного забезпечення науково-дослідної діяльності з обов'язковим соціальним захистом наукових працівників; організація біржі інтелектуальної праці як оперативного регулятора перерозподілу зайнятих у сфері НДДКР з метою зниження впливу наукових кадрів із наукової до інших сфер зайнятості або за кордон;

– визначення наукових напрямів, що найбільше потерпають від відтоку інтелекту та є особливо цінними для захисту національних інтересів та зміцнення економічної безпеки держави. З цією метою на законодавчому рівні слід визнати їх пріоритетними, здійснювати від-

повідну фінансову підтримку, а виконавцям таких робіт гарантувати високооплачуване робоче місце;

- прогнозування обсягів інтелектуальної міграції за напрямками наукових досліджень, віком, статтю та професійним рівнем потенційних мігрантів з метою передбачення соціальних наслідків від інтелектуальної міграції та належного коректування соціально-економічної політики;

- створення привабливих умов для повернення в Україну громадян, які здобули освіту за кордоном, шляхом визнання на державному рівні дипломів про вищу освіту, наукові ступені, вчені звання; реалізація спеціальних програм сприяння поверненню вчених із зарубіжжя. Таку програму поступово втілюють Китай, країни Балтії, Угорщина.

Модель інноваційного розвитку передбачає створення повноцінної науково-інноваційної мережі, впровадження якої в умовах генерування знань та їх комерціалізації може затруднитися дією численних інноваційних фільтрів, під якими розуміють сукупність соціально-економічних умов і механізмів, що визначають швидкість і результативність процесу дифузії інновацій. Роль інноваційного фільтра полягає у розмежуванні всього потоку інновацій на ті, які сприймаються, та ті, котрі не сприймаються системою.

Розрізняють такі типи фільтрів:

- ринковий фільтр – це очікувані суспільні вигоди від впровадження інновацій, що проявляються у зростанні валового національного продукту у грошовому еквіваленті;

- інституціональний фільтр – культурні та соціальні особливості суспільства, сумісність між якими сприяє швидкому впровадженню інновацій, а несумісність – повільному введенню або відхиленню взагалі. За допомогою цього фільтра можна відібрати легітимні з культурного погляду нововведення, що відповідають вимогам соціальної безпеки;

- інформаційний фільтр – доступність інформації про новачі у глобальних інформаційних потоках. При цьому розвиненість каналів передачі інформації обумовлює доступність іншої інформації, потрібної для успішного впровадження інновацій;

- навігаційний фільтр – сукупність технічних і культурних умов, які визначають ступінь інтегрованості інформаційного простору і можливість швидкого пошуку в ньому потрібного інформаційного об'єкта [2, с. 112].

Нині інноваційна діяльність на економічній мапі світу представлена нерівномірно, особливо це стосується країн Східної та Південно-

Східної Азії. Скажімо, індійські компанії, починаючи з кінця XX ст., увірвалися на один з елітних ринків нової економіки – ринок інформаційних технологій і до 2030 року прагнуть розширити свою частку до 50%. На думку спеціалістів, в основі такого успіху є державна політика, спрямована на розвиток офшорного програмування і експортно-орієнтованого «хай-тек» сектора. Для вирішення цього завдання розроблена державна програма, активно розвивається технологічна індустрія.

Одним із прикладів зміцнення національної безпеки США у межах програми зниження рівня ядерної небезпеки Міністерство енергетики виділило кошти на створення на території «ядерних» міст центрів офшорного програмування. Обсяги щорічних вкладень становлять близько 3–4 млн дол. США [3].

Варта уваги думка А. Колесникова, який назвав нинішнє століття епохою експорту знакових систем, коли вигідніше буде створювати: не товар, а проєкт товару; не технологію, а правила створення технології; не новий ринок, а межі цього ринку; не просто задовольняти попит і нарощувати виробництво, а розробляти ідеологію попиту та ідеологію виробництва [4].

Тимчасом аналіз товарної структури вітчизняної економіки свідчить про зростаючу залежність української промисловості від імпортної сировини, матеріалів та комплектуючих елементів, а перевищення обсягів імпорту над власним виробництвом вказує на нерозвиненість вітчизняного ринку, нижчу якість українських товарів порівняно з імпортними та загрозу витіснення національних товаровиробників із внутрішнього ринку.

За минулі кілька років третина товарів для проміжного споживання постачалася з інших країн, що на тлі невисокого рівня вертикальної спеціалізації та фрагментації виробництва підтверджує низьку інтегрованість української промисловості до міжнародних економічних структур.

Задоволення внутрішнього попиту товарами непродовольчої групи на понад 60%, а в окремих випадках і поза 90% за рахунок імпорту сигналізує про неспроможність вітчизняної економіки продукувати конкурентоспроможну продукцію. Головні тенденції та перспективи стимулювання імпортозаміщення у ключових галузях вітчизняної промисловості систематизовано у таблиці.

Державна політика з питань стимулювання імпортозаміщення мусить бути системно-структурованою, пріоритетами підвищення енергоефективності та забезпечення збалансованого розвитку промисловості повинні стати технологічна модернізація енергодобувних та

енергогенеруючих підприємств, упровадження альтернативних джерел енергозабезпечення, введення в дію потужностей нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії. Формами державної підтримки можуть бути: пряме субсидування з бюджету; зниження податкових ставок для підприємств, які здійснюють імпортозаміщення; застосування диференційованих митних ставок залежно від ступеня готовності продукту, зокрема, нижчі ставки слід запроваджувати на імпорт сировини, вищі – на імпорт готових товарів.

Таблиця

Проблеми та перспективи імпортозаміщення в окремих галузях національної економіки*

Галузь промисловості	Поточні тенденції	Проблемні моменти, деструктивні чинники, загрози економічній безпеці	Перспективи вирішення, засоби протидії
Харчова промисловість.	Порівняно невисока залежність від імпорту.	Значне збільшення частки імпорту у структурі внутрішнього споживання.	<ul style="list-style-type: none"> – Досягти паритету цін між сільськогосподарськими виробниками, переробними підприємствами і торговельними організаціями; – підвищити ціну на ту імпортовану харчову продукцію, яку можна в достатній кількості виготовляти в Україні; – стимулювати за допомогою цінової політики експорт готової продукції, а не сировини; – запровадити інтегровану систему контролю за продуктами харчування, створивши єдиний орган з контролю з урахуванням передової світової практики.
Текстильна промисловість.	Стійка тенденція до заміщення вітчизняної продукції	<ul style="list-style-type: none"> – Залежність від імпорту сировини і матеріалів проміжного споживання; – вплив доданої 	<ul style="list-style-type: none"> – Здійснювати державне регулювання текстильної промисловості на засадах диференційованого державного про-

	імпортерами аналогами.	вартості з галузі внаслідок толінгових операцій; – значний тінювий імпорт та імпорт одягу, який був у користуванні (секонд-хенд).	текціонізму в галузях із завершеним виробничим циклом (вовняна, лляна); – відмовитися від ліберальної зовнішньоекономічної діяльності та жорстко регулювати мита і квоти на готову продукцію (особливо яка надходить з Китаю); – розширити фінансування галузі, запровадивши податкові пільги.
Хімічна промисловість.	Висока залежність від імпорту.	– Висока енергомісткість технологій; – низький рівень забезпеченості вітчизняними мінеральними або хімічними калійними добривами та ациклічними вуглеводнями.	– Під час вибору перспективних напрямів імпортозаміщення надавати перевагу тим, які виробляють високотехнологічну продукцію (поверхнево-активні речовини (ПАР), мийні засоби тощо); – на законодавчому рівні закріпити положення щодо обмеження імпорту в Україну шкідливих ПАР, підвищити екологічні вимоги до виробників, впроваджувати нові енергоощадні технології; – створити інноваційну інфраструктуру та науково-технологічну базу для освоєння інноваційних напрямів у фармацевтичній галузі з дотриманням стандартів GMP; – налагодити міжнародну співпрацю у сфері фармацевтики в рамках спільних проєктів.

<p>Металургійна промисловість.</p>	<p>Помірна залежність від імпорту.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Висока енерговитратність виробництва продукції; – висока моральна і фізична зношеність устаткування (60%); – втрата напрацьованих знань і технологічного досвіду; – занепад галузевої науки та неефективність механізмів залучення її потенціалу для виконання прикладних розробок. 	<ul style="list-style-type: none"> – Технологічно модернізувати галузь з метою зниження енергомісткості; – взяти під державний контроль новітній процес перерозподілу гірничо-металургійних активів з урахуванням зовнішньої та внутрішньополітичної ситуації; – розвивати внутрішній ринок завдяки істотного збільшенню попиту на металопродукцію інфраструктурних, оборонної та промислових галузей; – завоювати національний ринок шляхом ефективного освоєння новітніх технологій виробництва нових сталевих сплавів, покриттів тощо; – на законодавчому рівні унеможливити різноманітні оф- та оншорні схеми, корупцію, особливо – трансфертне ціноутворення, а частину цих коштів використати для фінансування нової Державної програми розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу на період 2016–2020 рр.
------------------------------------	--	--	--

Машино-будування.	Висока залежність від імпорту не лише основних комплектуючих елементів, а й виробів загалом.	– Застарілі технології, витратне виробництво; – залежність від постачальників сировини та комплектуючих; – наявність контрафактних комплектуючих.	– Модернізувати виробничі потужності з метою зменшення виробничих витрат, скорочення терміну виробництва, зменшення собівартості продукції та підвищення якості; – розробити державну програму утилізації автомобілів, у якій слід передбачити механізми обміну старих автомобілів на нові українського виробництва.
-------------------	--	---	---

* Джерело: систематизовано за [5; 6; 7].

Інноваційний розвиток національної економіки може бути забезпечений завдяки високій інноваційності у реальному секторі. У цьому разі новітні стратегії диверсифікації виробництва є інструментом руху капіталу між окремими галузями і створюють умови демонополізації економічних процесів та появи нових робочих місць, формування замкнених циклів виробництва, а відтак зниження імпортозалежності. На практиці також можуть застосовувати імпортозамінну або ж експортоорієнтовану стратегію економічного зростання, що передбачають втручання держави в дію ринкових сил. Рациональне поєднання ринкових механізмів і державного регулювання є вирішальною умовою ефективного зростання й розвитку вітчизняної економіки. Стратегія експортної орієнтації, яку не підтримали країни, що розвиваються, прогресивними економічними змінами та перебудовою міжнародних економічних відносин, не дала і не могла дати бажаних результатів. За таких умов постійне залучення нових зовнішніх ресурсів стає об'єктивно необхідним елементом відтворювального процесу в країнах, що розвиваються [8, с. 48].

Стратегія імпортозаміщення та перспективи її реалізації в Україні пов'язана з розвитком експортоорієнтованих галузей та ґрунтується на застосуванні, по-перше, системи бар'єрів для надходження в Україну імпортованих товарів і, по-друге, комплексу заходів із підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва. Сам процес заміщення імпорту спрямований не лише на наповнення внутрішнього ринку українською продукцією, а й на розширення експорту.

Серед головних завдань розвитку вітчизняних імпортозамінних виробництв слід виокремити задоволення внутрішнього попиту, один з чинників зростання якого пов'язаний із збільшенням реальних доходів населення. Забезпечити розширення вітчизняних імпортозамінних виробництв можна за умови задоволення попиту не лише за рахунок імпорту, навіть у разі зміцнення реального обмінного курсу національної грошової одиниці. Для стимулювання вітчизняних виробників потрібно запровадити заходи щодо зниження схильності до купівлі імпортних товарів, суб'єктами реалізації яких мають виступати імпортозамінні підприємства. Для цього необхідно підвищувати якісні характеристики товарів, здійснювати аналіз ринку за допомогою маркетингового порівняння вітчизняної продукції з імпортними аналогами, проводити регулярні перевірки на відповідність національним і міжнародним стандартам.

Висновки. Упровадження інноваційних механізмів розвитку вітчизняної економіки та стимулювання імпортозаміщення вважаємо імперативами економічної безпеки України з огляду на такі моменти:

– нарощування внутрішнього виробництва та захист вітчизняного ринку від недоброякісної імпортної продукції забезпечують здатність національної економіки до розширення традиційних для України виробництв, активізують процеси інтелектуальної капіталізації та формування валової доданої вартості, що, безумовно, зміцнить конкурентні позиції промислового комплексу України;

– проведення ефективної політики імпортозаміщення сприятиме забезпеченню вітчизняної економіки від припливу морально застарілих технологій, неякісного імпорту та досягненню системності й збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій;

– створення нових робочих місць послабить відтік якісної робочої сили, збалансує відтворення та імміграцію економічно активного населення, стимулюватиме розвиток прозорого та добросовісного підприємництва, забезпечить зростання соціальних стандартів та якості життя;

– запровадження фінансово-кредитних механізмів надасть змогу підвищити ефективність руху грошових коштів, активізує ринок внутрішніх інвестицій, забезпечить оптимальний перерозподіл фінансових потоків у напрямі розширення виробництва високотехнологічної продукції тощо.

---

1. Киселев В. Н., Рубвальтер Д. А., Руденский О. В. NBIC-технологии: Инновационная цивилизация XXI века. М.: ИНФРА-М, 2012. 384 с.

2. Воронина Л. А., Ратнер С. В. Научно-инновационные сети в России: опыт, проблемы, перспективы: монография. М.: ИНФРА-М, 2012. 154 с.

3. Грановский Ю. Оффшорные ученые. *Ведомости*. 2002. 29 октября. С. 68.
4. Гурова Т., Медовников Д. Будущее уже есть. *Эксперт*. 1998. № 20.
5. Мельник Т. М., Пугачевська К. С. Імпортозалежність економіки України і пріоритети селективного імпортозаміщення. *Економіка України*. 2016. № 4 (653). С. 29–44.
6. Ващенко Т. В. Актуалізація стратегії імпортозаміщення в конкурентному середовищі промислових підприємств. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 2. С. 77–82.
7. Проблеми і перспективи інноваційного розвитку металургійної промисловості України: наукові дискусії. *Економіка України*. 2016. № 3 (652). С. 3–16.
8. Пузанов І. І. Вплив експортоорієнтованої та імпортозамінної стратегії на характер і напрями економічного зростання. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2014. № 1. С. 44–52.

Revak I. O. Implementation of the model of innovative development and encouragement of import substitution – imperatives of economic security of Ukraine.

Enhancement of theoretical aspects and elaboration of practical recommendations for innovation development and encouragement of import substitution in Ukraine. Focusing on innovative and technological development of the XXI century civilization as well as considering the reorientation of scientific and technological progress on the creation of Nano-, bio-, information and cognitive technologies. The key positions of the implementation of the innovation development model in Ukraine are outlined: investment climate improvement and creating favorable conditions for so-called «long money» in the economy by investments of citizens' pension savings, creation of the efficient banking services system for the investment process; ensuring the stability of the financial system by optimizing the state budget expenditures and implementing pension reform without increasing the tax burden; establishment and development of a new format of public-private partnership ensuring transparency of cooperation between state structures, business, trade unions and civil society; creation of scientifically-saturated free economic zones with a high level of material and infrastructural provision of research activities with obligatory social protection of scientific employees, etc. Problematic aspects and prospective trends of import substitution in food, textile, chemical industries, metallurgy and machinery are systematized. It is noted that the state policy on encouragement of import substitution should be systematically structured, and the forms of state support should be: direct subsidizing from the budget, reduction of tax rates for enterprises that perform import substitution, the application of differentiated customs rates depending on the degree of readiness of the product, in particular lower rates should be introduced for the import of raw materials, higher – for the import of finished goods. It is substantiated that introduction of innovative mechanisms of development of the national economy and encouragement of import substitution are imperatives of economic security of Ukraine

Key words: *innovative development, import substitution policy, economic security of the state.*

Стаття надійшла 18 травня 2018 р.